

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ІМ. М.І. ПИРОГОВА

Кафедра філософії та суспільних наук

**ФІЛОСОФІЯ
В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ТА
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ
УКРАЇНИ**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ВСЕУКРАЇНСЬКОГО

КРУГЛОГО СТОЛУ

21 листопада 2019 року

ВІННИЦЯ 2019

УДК 159.9.01(477)

ISBN 976-785-8304-51

**ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР – академік Національної академії медичних наук України,
ректор Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри нормальної фізіології
Мороз Василь Максимович**

**ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА – проректор з наукової роботи
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор медичних наук професор, професор кафедри нормальної фізіології
Власенко Олег Володимирович,**

**професор кафедри філософії та суспільних наук
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор філософських наук, професор Вергелес Костянтин Миколайович**

Редакційна колегія:

Черкасов Святослав Васильович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Харьковченко Євген Анатолійович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Васильєва Ірина Василівна доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини національного медичного університету ім. О.О. Богомольця

Ратніков Володимир Сазонович доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Вінницького національного технічного університету

Попов Володимир Юрійович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Донецького національного університету ім. В.Стуса

Куліш Павло Лаврентійович кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР)

Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах України Матеріали доповідей та виступів всеукраїнського круглого столу 21 листопада 2019 року Вінниця 2019. ТОВ «Друк плюс» . – 264 с.

Збірник містить матеріали доповідей та виступів учасників всеукраїнського круглого столу «**Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах України**», який відбувся в Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова 21 листопада 2019 року з нагоди святкування Міжнародного дня філософії. У поданих матеріалах висвітлюється широке коло актуальних проблем розвитку філософських дисциплін від минулих часів до сучасних. Збірник адресовано науковцям, вищої та середньої освіти, аспірантам, магістрантам, пошукувачам, студентам та усім хто цікавиться філософією й гуманітарними дисциплінами.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен, посилань, грамотність, літературний стиль та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються. Організатори круглого столу та члени редколегії не завжди поділяють думки учасників (авторів).

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (протокол № 5 від 26. грудня 2019р.)

УДК 159.9.01(477)

ISBN 976-785-8304-51

Школьнікова Т.Ю.,

старший викладач, кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

СТАРОДАВНІ ФІЛОСОФИ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ВІКИ

Античною філософією прийнято називати філософію Стародавньої Греції та Стародавнього Риму (VII ст. до н.е. – III ст. н.е.). Культурні досягнення давньогрецького та давньоримського суспільства вважаються основою всієї європейської цивілізації. Антична філософія стала головним джерелом розвитку європейської громадської думки як філософської, так і економічної та правової. У своєму розвитку антична філософія поділяється на наступні етапи: VII – V ст. до н.е. – докласичний, або натурфілософський; V – IV ст. до н.е. – класичний; IV ст. до н.е. – III ст. н.е. в. – період еллінізму.

Розглянемо перший докласичний, або натурфілософський період (VII – V ст. до н.е.), цей період також називають досократівський – назва походить від імені давньогрецького філософа Сократа, який вважається засновником класичної філософії.

Центрами розвитку філософської думки докласичного періоду стали давньогрецькі колонії Елея, Абдери, Мілет, Ефес та ін. Для докласичного періоду була притаманна неподільність філософських і природничо-наукових знань. Так, ідея нескінченно малих величин, вперше висунута Анаксагором, знайшла своє продовження в працях Демокріта і Евдокса Кнідського та практичне застосування в геометрії і стереометрії (визначення обсягу кулі, конуса та ін).

Перші давньогрецькі філософи-досократики: Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт, Піфагор, Арімнест, Анаксагор, Демокріт були також і вченими дослідниками математиками, астрономії, природознавства, географії, механіки і ін. Головними питаннями філософів докласичного періоду стають питання про будову світу. Так, Фалес вважав початком світобудови воду,

Анаксімен – повітря, Геракліт – логос-вогонь, Анаксимандр – «архе» (початок, першооснова всього), Анаксагор – «нус» (розум), Демокріт – атом (найменшу і неподільну частку), Піфагор – число, як символ гармонії світу. Найбільшими досягненнями докласичної філософії можна вважати стихійно діалектичний метод Геракліта і атомістичну теорію Демокріта.

Геракліт був перший давньогрецький філософ, в працях якого з'явився термін «космос». Також, Геракліта називають засновником першої форми філософської діалектики. Він рахував, що світ перебуває в постійному розвитку й стані самознищення, а всі світові процеси виникають з боротьби протилежностей. В ході такої боротьби світ постає таким, яким ми його знаємо. Взагалі, боротьба за Гераклітом – це спосіб досягнення гармонії та спосіб існування всього. Боротьба, рух, зміна не припиняються ні на мить. "Боротися з насолодою – казав Геракліт – ще важче, ніж з гнівом". Прихильники гераклітовського методу розгляду речей отримали в античній філософії назву «рухомих». Їх супротивників стали називати «нерухомими». Згодом, з цих двох підходів вирости діалектичний і метафізичний методи пізнання.

Демокріт дотримувався ідеї множинності світів та їх неоднорідності. «Існує безліч світів, - казав Демокріт – вони різні за величиною, з'являються з нескінченної порожнечі, виникають та гинуть». Засновник атомістичної теорії пояснення світу розглядав можливість існування нескінченного числа неповторних світів. Він висунув ідею про найдрібніші та неподільні частки, які назвав атомами (від грецьк. *Atomos* - неподільний). Атоми, по теорії Демокріта, знаходяться в постійному русі, від якого виникають всі явища і процеси в природі. Побачити атоми неможливо, але їх існування можна усвідомити розумом.

Наступний етап розвитку античної філософії – класичний період (V – IV ст. до н.е.). В цілому ж, V – IV ст. до н. е. стали епохою подальшого накопичення знань в таких галузях науки як математика, астрономія, медицина. Античну математику класичного періоду відрізняє тенденція до більшої системності та доказовості з застосуванням нових методів дослідження, що

мали не тільки емпіричне (практичне) застосування у ремісничій техніці та у будівельній справі, а й більш широке теоретичне значення. Так, Гіппократ із Хіоса вперше зробив спробу систематизувати геометричні дані. Афінянин Метон погодив місячний календар греків з сонячним, визначивши величину року в 365 днів і 5/19 діб. Ймовірно календар Метона проіснував протягом чотирьох віків, до введення Юліанського календаря. Значний прогрес був помітний і в галузі медицини. Центральне місце тут, звичайно, займає фігура Гіппократа, вихованця і видатного представника Косської школи лікування в Стародавній Греції. Гіппократ визнаний «Батьком медицини». За Гіппократом, медицина вимагає систематичного і всебічного спостереження хворих, а всі частини організму взаємно пов'язані один з одним. Свої висновки Гіппократ виклав в "Гіппократовому збірнику", приділивши там також увагу і зовнішньому середовищу – клімату, ґрунту, воді тощо. Вчення Гіппократа про чотири види темпераменту (сангвінік, флегматик, холерик і меланхолік) актуально і понині. Звичайним став і вираз «Гіппократова маска» (від лат. *facies Hippocratica* – обличчя, поверхня), який характеризує класичний опис зовнішності помираючої людини.

Період класичної філософії пов'язаний з іменами найвидатніших давньогрецьких філософів – Сократа, Платона і Аристотеля. Центром філософської думки цього періоду стають Афіни. Саме тому, класичний період античної філософії дуже часто називають афінським. Сукупність навчань філософів-класиків увійшла в історію під назвою Афінської школи.

Головною ж особливістю класичної філософії стало створення систематизованих знань, а також переміщення проблематики філософських міркувань від натурфілософських питань до питань антропологічного і гомеологічного характеру.

Антропологічна проблематика вперше чітко проявилась в філософії софістів та стає центральною у філософії Протагора – найбільш відомого серед софістів. Йому належить теза: «Адже все подібно всьому в якомусь відношенні». Софістами (від грецьк. *Sophistes* - мудрець, знавець, мастак) стали

називати давньогрецьких просвітників V-IV ст. до н. е., які за гроші навчали мудрості і красномовству та як правило були вчителями риторики. Софісти готували учнів до політичної діяльності і саме софісти вперше переорієнтували філософську думку античності на проблему людини та її свідомості. Софісти також першими відкрили інобачення – явище парадоксу та задумались над тим що таке брехня, придумуючи різні способи введення людини в оману. Софісти вважаються першими «професійними» філософами. Найбільш відомими софістами були Протагор і Гіппій, який мав енциклопедичні знання.

Існують деякі особливості притаманні тільки філософії софістів, це і критичне ставлення до навколишньої дійсності, і неприйняття досвіду минулих цивілізацій та заперечення старих норм, законів і звичок, суб'єктивізм в оцінках і судженнях, а також дотримання логіки в практиці і процесі пізнання.

Головною ж заслугою софістів є їх критика навколишньої дійсності, а також просвітницький характер їх діяльності. Софісти не створили єдиного філософського вчення. Вони вчили не стільки знаннями, скільки вмінню переконувати та доводити свою думку. У сучасній мові софістикою називають мистецтво доводити будь-які, іноді навіть невірні положення. «До кожної справи є дві прямо протилежні думки», - вчили софісти, а Протагор стверджував: «Кожному міркуванню протистоїть рівнозначне».

Після класичної епохи настав період античної філософії, який отримав назву елліністичного, від найменування грецького держави – Еллади. Особливість цього періоду філософії полягала у відмові від створення всеохоплюючих філософських концепцій і приверненні уваги на проблеми цінностей і сенсу людського буття. Ці питання особливо яскраво висвітлюються в діяльності провідних шкіл і напрямків раннього елліністичного періоду (IV – I ст. до н. е.) - епікурейців, кініків, стоїків та скептиків.

З чотирьох найважливіших філософських шкіл, що виникли вже в епоху еллінізму, розглянемо в першу чергу епікурейську. Епікуреїзм отримав свою назву від імені засновника – Епікура (вчителем Епікура був послідовник

Демокріта Навсіфан). Школа розташовувалася в передмісті Афін, у сільській місцевості, а сама споруда знаходилася в саду. Звідси і назва - «Філософи Саду». Як прихильник Демокріта та учень Навсіфана, Епікур був атомістом, тому навчав про безмежну кількість світів. Однак, сам Епікур, заперечував свою залежність від Демокріта, а існування атоміста Левкіппа і зовсім заперечував. Епікур поділяв філософію на три частини: каноніка, фізика і етика. Логіку і діалектику при цьому він відкидав, вважаючи їх науками даремними.

Основні положення епікурейської філософії склалися з таких постулатів:

- 1) Реальність піддається осмисленню людським розумом. Шляхом роздумів та співбесід мудрість розкриває сенс щасливого життя.
- 2) В реальності є місце для щастя. «Хто не пам'ятає про минуле щастя, – казав Епікур – той старий вже сьогодні».
- 3) Щастя – це витіснення страждання та занепокоєння.
- 4) Для досягнення щастя і спокою людина не має потреби ні в чому, крім самого себе: «Проживи непомітно».
- 5) Для щастя також зайві держава, багатство і навіть боги.

Таким чином, головним принципом епікурейства є теза: «Те, що сприяє насолоді – є добром, а те, що приносить страждання – є злом». Теорія пізнання служить підставою гедоністичної (від грецьк. *Hegone* - задоволення) етики Епікура. Філософія ж призначена для пізнання шляхів до насолоди і щастя. Знання звільняє людину від страху перед природою, богами і смертю. Людина повинна мати переконання, цінувати любов і дружбу, всіляко уникати негативних пристрастей і ненависті. Яскравими представниками цього напрямку були Лукрецій Кар та Горацій.

Школа кініків (від грецьк. «собака»), або циніків (від лат. *Супісі* – циніки), походить також від назви пагорба в Афінах, де займався з учнями засновник школи Антисфен, проповідувала відмову від досягнень матеріальної цивілізації. Основою щастя і благодаті вони вважали нехтування суспільних норм, відмову від багатства, слави та всіх чуттєвих задоволень для досягнення

незалежності та внутрішньої свободи. Найбільш відомий представник – Діоген Синопський, учень Антисфена. Притулком йому слугувала стара бочка, а точніше велика глиняна амфора для зберігання води, вина, або зерна. «Я не божевільний, – казав Діоген – просто мій розум не такий, як ваш». Великий Олександр Македонський так висловлювався про Діогена: "Якби я не був царем, я хотів би бути Діогеном". Співвітчизники спорудили Діогену багато мідних пам'ятників і на одному з них, на батьківщині філософа в м. Сінопі, зробили напис: "Час точить і каміння, і бронзу, але слова твої Діоген, жити будуть вічно! Адже ти вчив нас благу задовольнятися малим і накреслив нам шляхи просування до щасливого життя!"

Стоїцизм багато в чому істотно відрізняється від епікуреїзму. Засновником школи вважається Зенон Кітійський. Наприклад, в школі Епікура панував культ вчителя, авторитет якого вважався незаперечним, учні не тільки вивчали його теорію, а й непохитно їй слідували. У школі стоїків, навпаки, відкидалася будь-яка догматика, критика була рушійною силою їх вчення. Стоїки не приймали механістичного атомізму епікурейців, згідно з яким людина була зчепленням атомів. Атомізм принципово не міг пояснити моральну та інтелектуальну сутність людини. Біографи Зенона стверджують, що він був ворогом поезії, твердо вважаючи, що ніщо не робить людину настільки малопродатним для знання, як поезія.

Етика стоїків заснована на визнанні щастя головною метою життя людини, і в цьому вона схожа з етикою епікурейців. Але на цьому щастя закінчується. Щастя, згідно стоїків, є слідування природі та внутрішній спокій, раціональне пристосування до навколишніх умов заради самозбереження. Все те, що сприяє самозбереженню двоєдиної сутності людини, є цінним. Ця ж думка прослідковується в одній з тез Епікура: «Друг - це наше друге я». Відповідно до цього вчення у стоїків виникає найважливіше поняття рівності всіх перед природою, тому і вимога самозбереження поширюється на всіх. Пізній стоїцизм пов'язаний з іменами Сенеки, Епіктета і Марка Аврелія.

Ще одним напрямком раннього еллінізму є скептицизм. Найбільш значними його представниками були Піррон та Секст Емпірик. Власне Піррон і є засновником філософської школи скептицизму, а вчення Піррона називають пірронізмом (мистецтво обговорювати всі питання утримуючись від осуду). Головним положенням Піррона є твердження про недостовірність людського знання, тому що за його ж словами «критерію істини не існує».

Численні напрямки античної філософії піддаються сумніву і переробляються з урахуванням все нових потреб суспільства. В якості висновків хочеться привести тезу відомого філософа та філолога, професора О.Ф.Лосева: "Антична філософія ... почалась з міфу і скінчилась міфом. І коли було вичерпано міф, виявилась вичерпаною і сама антична філософія".

Література

1. Анаксагор // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
2. Анаксимандр // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
3. Антисфен // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
4. *Асмус В.Ф.* Демокрит. – М., 1960.
5. Гиппократ. Прогностика 2. // *Этика и общая медицина.* – СПб.: Азбука, 2001.

6. Горан В.П. Необходимость и случайность в философии Демокрита. – Новосибирск, 1984.
7. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Пер. М. Л. Гаспарова. – М., 1986.
8. Доброхотов А. Л. Эпикуреизм // Большая советская энциклопедия. / Гл. ред. А. М. Прохоров, 3-е изд. – М.: «Сов. энциклопедия», 1969-78.
9. Епікур // Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.
10. Зубов В. П. К вопросу о математическом атомизме Демокрита // Вестник древней истории. – 1951. – № 4. – С. 204-208.
11. Зубов В. П. Развитие атомистических представлений до начала XIX в. – М., 1965.
12. Кабисов Р. С. Логос Гераклита и наука логики // Философия и общество. Philosophy and society. – М., 1998. – № 3. – С.135-154.
13. Кессиди Ф. Х. Гераклит и диалектический материализм // Вопросы философии. – 2009. – № 3. – С.142-146.
14. Лосев А. Ф. Лексика древнегреческого учения об элементах // Вопросы филологии. – М., 1969.
15. М. Булатов. Історія діалектики // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
16. Маковельский А. О. Древнегреческие атомисты / Александр Осипович Маковельский. – Баку : Изд-во АН Азербайджанской ССР, 1946.
17. Підручник з лікарської етики / Світове лікарське товариство; пер з англ., вид. за ред. Л. Пирога. – К.: Третє тисячоліття, 2009.
18. Піфагор // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.

19. Секст Емпірик // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
20. Софізм // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002.
21. Тіт Лукрецій Кар. Про природу речей / Переклад А. Содомори. – Київ: Дніпро, 1988.
22. Узбек К. М. Фрагменти побудови античної науки, філософії і культури. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010.
23. Философский словарь. Під ред. І. Т. Фролова. (вид. 6-е). – М.: Політвидав, 1991.
24. Фрагменты ранних греческих философов / Изд. подготовил А. В. Лебедев. Ч. I. – М.: Наука, 1989.
25. Яценко С. С. Софістика / С. С. Яценко. – К.: ТОВ “Сік Груп Україна”, 2016.